

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת דברים ותשעה באב, תשס"ו
מספר 663

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

נבואות התוכחה בספר דברים והשתקפותן בנבואת יחזקאל

עיקרו של ספר דברים הוא נאומיו של משה בטרם נפרד מהעם, ערב כניסתם לארץ ישראל. בדבריו של משה חוזר ונשנה הציווי להתרחק מעבודה זרה. כך למשל בפרק ד, משה חוזר ומזהיר, חוזר ומוכיח את העם כי עליהם ללכת בדרכי ה'. פרק זה יכול גם להוות נקודת מבט חשובה בהבנת הגורמים לחורבן בית המקדש הראשון, כפי שהוא משתקף בספר יחזקאל.

יד ה' לוקחת את יחזקאל בחזונו ומביאה אותו לירושלים. שם נחשף יחזקאל לתועבות שעושה עם ישראל בבית המקדש, ומתוך כך מסיק את המסקנה הבלתי-נמנעת – בית המקדש עתיד להיחרב משום שאת תוכנו ומהותו כבר ביטל עם ישראל במו ידיו, והשרפה היא עניין טכני בלבד. יחזקאל מתאר בפנינו, תוך שימוש במונחים רבים ומגוונים, את העבודה הזרה שבה עסק העם. בפרק ח', במסגרת מסעו לירושלים, רואה יחזקאל את סמל הקנאה, תבנית רמש ובהמה ושקץ, גילולים, ביכוי התמוז והשתחוות לשמש. כל הדרכים הללו של עבודה זרה מוכרות לנו מן הטרמינולוגיה של ספר דברים בלבד. השוואת פרק ח' ביחזקאל לדברים מלמדת כי נבואה זו בספר דברים הייתה נבואת אזהרה שהתגשמה, למרבה הצער, בסוף ימי בית ראשון. הקשר בין הספרים מקנה משנה חשיבות לנבואותיו של יחזקאל.

הסמל הוא הפריט הראשון של העבודה הזרה שרואה יחזקאל בפרק ח'. בתורה מופיע "סמל" רק פעם אחת, בספר דברים פרק ד: טז: "פֶּן תִּשְׁחַתּוּן וְעֲשִׂיתֶם לָכֶם פֶּסֶל תְּמוּנַת פֶּלַס סֶמֶל תְּבַנִּית זָכָר אוֹ נְקֵבָה". נראה כי משמעו של מונח זה הוא פסל, בדומה לצלם. אצל יחזקאל הוא מופיע בצירוף המילה קנאה - סֶמֶל הַקְּנָאָה. משמעות צירוף זה אינה חד משמעית ונראה כי כאן הכוונה שהפסל מעורר את קנאתו של ה', כמו שנאמר בשירת האזינו (לב: טז): "קִנְאָהּ בְּזָרִים בְּתוֹעֲבוֹת יַכְעִיסֶהּ".

המראה השני, המתואר בצירוף 'תבנית כל רמש', מופיע אף הוא בפרק ד' בספר דברים. זוהי צורה נוספת של עבודה זרה, שנאסרה במפורש ומופיעה במקדש (מן הסתם בהשפעה של פולחן מצרי או אשורי): "וְהִנֵּה כָּל תְּבַנִּית רֶמֶשׂ וּבְהֵמָה שֶׁקֶץ וְכָל גִּלּוּלֵי בַיִת יִשְׂרָאֵל מִחֻקָּה עַל הַקִּיר סְבִיב סְבִיב".

גם המראה הרביעי בתיאורו של יחזקאל, אנשים המשתחוים לשמש ואחוריהם אל המקדש, קשור לאזהרה המופיעה פעם אחת בלבד, בספר דברים פרק ד': "וּפֶן תִּשָּׂא עֵינֶיךָ הַשְּׁמַיְמָה וְרָאִיתָ אֶת הַשָּׁמַיִשׁ וְאֶת הַיָּרֵחַ וְאֶת הַכּוֹכָבִים כֹּל צָבָא הַשָּׁמַיִם וְנִדְחַתָּ וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לָהֶם וַעֲבַדְתָּם" (פסוק יט).

ההקשר של האזהרות על איסור עבודה זרה בדברים פרק ד' הוא הציווי לעם לקיים את מצוות ה' מבלי לשנות דבר, ציווי החוזר על עצמו כמה פעמים בראשיתו של פרק זה (פסוקים א-טו):

וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל שְׁמַע אֶל הַחֻקִּים וְאֶל הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר אָנֹכִי מְלַמֵּד אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת לְמַעַן תַּחֲיוּ וּבְאִתְּם וִירִשְׁתֶּם אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱ-לֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם נָתַן לָכֶם. לֹא תִסְפוּ עַל הַדְּבָר אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם וְלֹא תִגְרְעוּ מִמֶּנּוּ לְשִׁמּוֹר אֶת מִצְוֹת ה' אֱ-לֹהֵיכֶם אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם... וְאִתְּם הַדְּבָקִים בְּה' אֱ-לֹהֵיכֶם חַיִּים כְּלַכֶּם הַיּוֹם. רְאֵה לְמִדְתֵי אֶתְכֶם חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים כְּאֲשֶׁר צִוִּיתִי ה' אֱ-לֹהֵי לַעֲשׂוֹת פֶּן בְּקָרֵב הָאָרֶץ אֲשֶׁר אִתְּם בָּאִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ. וְשִׁמְרָתֶם וְעֲשִׂיתֶם כִּי הוּא חֻכְמַתְכֶם וּבִינַתְכֶם לְעֵינֵי הָעַמִּים אֲשֶׁר יִשְׁמְעוּן אֶת כָּל חֻקִּים הָאֵלֶּה... כִּי הַשְּׁמֹר לְךָ וְהַשְּׁמֹר נִפְשְׁךָ מֵאֵד פֶּן תִּשְׁפַח אֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ וּפֶן יִסּוּרוּ מִלְּבָבְךָ

כָּל יְמֵי חַיֵּיךָ וְהוֹדַעְתָּם לְבָנֶיךָ וּלְבְנֵי בְנֶיךָ... וְנִשְׁמַרְתֶּם מְאֹד לְנַפְשֵׁיכֶם כִּי לֹא רְאִיתֶם כָּל תְּמוּנָה בַּיּוֹם הַזֶּה
ה' אֲלֵיכֶם בְּחֶרֶב מִתּוֹךְ הָאֵשׁ.
אֵין סֶפֶק כִּי בְּרֵאוֹתֵנו כִּיצַד הִתְעַלְמוּ יִשְׂרָאֵל מִן הָאֲזֹהָרָה הַזֹּאת, חוֹרֵבֵן הַבַּיִת מִקְבַּל הַקֶּשֶׁר רָחֵב יוֹתֵר, וּמִדְּגִישׁ אֶת
הַקֶּשֶׁר בֵּין הָאֲזֹהָרָה הַחֲטָא וְהַעוֹנֵשׁ.

בְּהִמְשָׁכּוֹ שֶׁל פֶּרֶק זֶה, לְאַחַר פְּסוּקִים אֵלֶּה, וְלֵאחֲרֵי הָאֲזֹהָרוֹת שֶׁלֹּא לְעִבּוֹד עֲבוּדָה זָרָה, מוֹזְכֵּרֵת גַּם הַבְּרִית
שֶׁנִּכְרַתָּה בֵּין ה' וְהָעָם, וְלֵאחֲרֵיהָ מִתּוֹאֵר עוֹנֵשׁ שֶׁל אֱלֹהֵי ה"שׁוֹכְחִים אֶת הַבְּרִית" (פְּסוּקִים כֶּה-כח):

כִּי תוֹלִיד בָּנִים וּבְנֵי בָנִים וְנוֹשְׁנֶתְם בְּאֶרֶץ וְהִשְׁחַתְתֶּם וְעַשִּׂיתֶם פְּסָל תְּמוּנֹת כָּל וְעַשִּׂיתֶם הָרַע בְּעֵינֵי ה' אֵל-
לְהִיךָ לְהַכְעִיסוֹ. הַעֲדִיתִי בְּכֶם הַיּוֹם אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ כִּי אֲבִד תֵּאבְדוּן מִהָרַע מֵעַל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲתֶם
עֹבְרִים אֶת הַיְרֵדָן שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ לֹא תֵאָרִיכֶן יָמִים עָלֶיהָ כִּי הִשְׁמַד תִּשְׁמְדוּן. וְהַפִּיץ ה' אֶתְכֶם בְּעַמִּים
וְנִשְׁאַרְתֶּם מִתֵּי מִסְפָּר בְּגוֹיִם אֲשֶׁר יִנְהַג ה' אֶתְכֶם שָׁמָּה. וְעִבַדְתֶּם שָׂם אֵל-לְהִים מִעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם עֵץ וְאָבֶן
אֲשֶׁר לֹא יִרְאוּן וְלֹא יִשְׁמְעוּן וְלֹא יֵאָכְלוּן וְלֹא יִרְיָחוּן.

מִתּוֹךְ רִצּוֹן לְתֵת לְמִסֵּר הַנְּבוּאִי שְׁלוֹ מִשְׁנֵה תוֹקֶף, מִבִּיא יַחְזָקָאֵל אֶת הַסִּיבּוֹת שֶׁגִּרְמוּ לְחֹרֵבְנָהּ שֶׁל יְרוּשָׁלַיִם
וְלִיצִיאַת הָעָם לְגוּלָה, לֹא רַק בְּמִפּוֹרֵשׁ בְּאַמְצָעוֹת הַנְּבוּאָה, אֲלֵא גַם בְּאוֹפֵן עֲקִיף, בְּאַמְצָעוֹת הַהִקְבָּלָה שֶׁל מַעֲשֵׂי
הָעָם כְּפִי שֶׁהוּא רּוֹאֵה אוֹתָם נַעֲשִׂים בִּימֵיו, לְמִרּוֹת הָאֲזֹהָרוֹת הַחוֹזְרוֹת וְנִשְׁנוֹת בְּפִרְשָׁתָן שֶׁלֹּא לְנִהוּג כֶּךָ.
בְּנוֹסֶף לְדוּגְמָאוֹת דְּלַעִיל נִיתֵן לְרֵאוֹת כִּי סִפֵּר דְּבָרִים כּוֹלוֹ עֵמֵד לְנִגַּד עֵינָיו שֶׁל יַחְזָקָאֵל בְּבוֹאוֹ לְנִבְאָ עַל
הַחוֹרֵבֵן כֶּךָ לְמַשֵּׁל:¹

(1) שִׁיקוּצִים (שק"ץ): "וְתִרְאוּ אֶת שְׁקוּצֵיהֶם וְאֶת גְּלִילֵיהֶם עֵץ וְאָבֶן כְּסֶף וְזָהָב אֲשֶׁר עֲמָהֶם" (כט:טז). פְּסוּק זֶה
מוֹפִיעַ בְּסִפֵּר דְּבָרִים בְּמִסְגֵּרַת מַעֲמַד הַבְּרִית בְּעִרְבוֹת מוֹאָב. בְּהַזְדַּמְנוֹת זֶה מִדְּגִישׁ מִשֶּׁה כִּי הַבְּרִית בֵּין ה' וְהָעָם
תִּקְפָה גַם לְדוֹרוֹת הַבָּאִים אַחֲרֵיהֶם, וּבְכֻלָּל זֶה תִּנְאִי הַבְּרִית וְהַעוֹנֵשִׁים לְעוֹבְרִים עֲלֶיהָ.

(2) הַעֲבֵרַת הַבְּנִים בְּאֵשׁ: "לֹא יִמָּצֵא כֶּךָ מַעֲבִיר בְּנוֹ וּבִתּוֹ בְּאֵשׁ קֶסֶם קְסָמִים מְעוֹנֵן וּמְנַחֵשׁ וּמְכַשֵּׁף" (יח:י).
הָאֲזֹהָרָה עַל כֶּךָ מוֹפִיעָה כַּחֲלֵק מִהַצִּיּוּיִים לְעַם שֶׁלֹּא לְעַשׂוֹת כְּתוֹעֵבוֹת הַגּוֹיִים, וְעַמָּה בָּאָה הַהֲדַגְשָׁה: "כִּי תוֹעֵבַת
ה' פֶּלַע עֲשֵׂה אֵלֶּה, וּבְגִלָּל תוֹעֵבַת הָאֱלֹהִים ה' אֵל-לְהִיךָ מוֹרִישׁ אוֹתָם מִפְּנֵיךָ" (שם יב). לְכֵן הַתּוֹצֵאָה שֶׁל הַמַּעֲשִׂים
שֶׁמִּתְאָר יַחְזָקָאֵל - "וּבִשְׂאֵת מִתְנַתִּיכֶם בְּהַעֲבִיר בְּנֵיכֶם בְּאֵשׁ אֲתֶם נְטֻמְאִים לְכָל גְּלוּלֵיכֶם עַד הַיּוֹם" (כ:כא) -
נִתְפַשֵּׁת שׁוֹב כְּבַלְתִּי נִמְנַעַת.²

עֵתָה נִיתֵן לְהַסִּיק כִּי יַחְזָקָאֵל בָּחַר בְּמִכּוּוֹן לְבַסֵּס אֶת הַטְּרַמִּינוֹלוֹגְיָה הַמִּתְאָרַת אֶת עֲבוּדַת הָאֱלִילִים שֶׁל הָעָם,
עַל כָּל גּוֹנִיָה, עַל הַטְּרַמִּינוֹלוֹגְיָה שֶׁבּוּ מִשְׁתַּמֵּשׁ סִפֵּר דְּבָרִים בְּצִיּוּוֹ וּבְאֲזֹהָרוֹתָיו שֶׁלֹּא לְלַכֵּת בְּעַקְבוֹת מַעֲשֵׂי הַגּוֹיִים
וְשֶׁלֹּא לְעִבּוֹד לְאֱלִילִים. בְּדֶרֶךְ זֶה מִקְבָּלוֹת נְבוּאוֹתָיו שֶׁל יַחְזָקָאֵל, הֵן עַל הַחֲטָא שֶׁבְּמַעֲשֵׂי הָעָם, וּבְעִיקָר עַל
הַעוֹנֵשׁ שֶׁהָאֵל-יִבִיא עֲלֵיהֶם, מִשְׁנֵה תוֹקֶף. הַוּצֵאֵת הָעָם מֵאַרְצוֹ וְהַפְּצָתוֹ אֵל בֵּין הַגּוֹיִים נִתְפַשֵּׁת עֵתָה כְּתוֹצֵאָה
יְשִׁירָה שֶׁל מַעֲשִׂיהֶם, שֶׁנַּעֲשׂוּ בְּדִיּוֹק בְּמִתְכַוֵּנָה שֶׁמִּפְּנֵי הַזְּהָרָה. בְּנוֹסֶף בּוֹחֵר יַחְזָקָאֵל לְהַעֲצִים אֶת חֲטָאוֹ שֶׁל הָעָם
עַל-יְדֵי הַכֻּלָּלָה רַבִּית שֶׁל כָּל סוּגֵי הַעֲבוּדָה זָרָה, וְלִמְנוֹת אוֹתָם בְּמִשׁוֹתֶף בְּפֶרֶק ח'. בְּדֶרֶךְ זֶה מִתְחַדֵּד הַנְּבִיא אֶת
הַמִּסֵּר הַנְּבוּאִי הַמוֹעֵבֵר עַל-יְדוֹ לְעַם: חֲטָאֵי הָעָם כֻּלְּלוּ אֶת הַעֲבוּדָה זָרָה לְסוּגֵי הַשּׁוֹנִים הַמְּנוּיִים לְאוֹרֶךְ סִפֵּר
דְּבָרִים כּוֹלוֹ, וַיֵּשׁ בְּכֶךָ צִידוֹק לְחֹרֵבֵן וְלִגְלוֹת הַצְּפוּיִים.

ד"ר טובה גנזל

הַמְּדַרְשָׁה לְנָשִׁים וְהַמְּחַלְקָה לְתַנ"ךְ

¹ הַסְּתַפְקָנוּ כַּאֲן בְּדוּגְמָא מִיצֵגַת, אֵךְ נִיתֵן לְהַצְבִּיעַ עַל מוֹנַחִים נוֹסְפִים.

² בְּצִירוֹף זֶה יַחְזָקָאֵל מַעֲדִיף בְּצוּרָה בְּרוּרָה אֶת הַעֲבֵרַת הַבְּנִים בְּאֵשׁ הַמוֹזְכֵּרַת בְּסִפֵּר דְּבָרִים עַל פְּנֵי הַצְּתִינָה לְמוֹלֶךְ הַמוֹזְכֵּרַת
בְּסִפֵּר וַיִּקְרָא.